

FEHÉR BENCE

Rovásírással – latinul

The Hungarian Runic script (or, according to another terminology, Szekler script), rarely used in the 10th–14th centuries, had got some popularity in the era of the Renaissance. There are a few examples, where the letters, originally devised for the Hungarian language, were combined with or used for Latin words. Thus the author of the Sepsikilyén wall graffito wrote X ꝛcribꝛit ◦ ← BNDK² I[[L]]`Ly`ES, that is, Benedek Illyés scripsit; probably there is another hic fuit-graffito in Berekeresztúr from 1581, written partly in Runic script. The most prominent example is István Szamosközy’s Latin epigram from 1604, a pasquin against Emperor and King Rudolph, where Runic script was used as kind of a cryptography, the author had to set several orthographic rules for the Latin language in Runes and partially accommodated the graphotactics to the Latin custom too.¹

Az ún. (magyar/székely) rovásírás² vagy székely írás³ (természetesen mindkét elnevezés modern *terminus technicus*, a későreneszánsz idején

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

² Ez a terminus SEBESTYÉN Gyulára (1909) megy vissza, aki az emlékek első rendszerező és elemző közlésekor az írást eredetileg fába rótt jelekként értelmezte. A későbbiekben ő azonban *magyar rovásírásnak* nevezte (SEBESTYÉN 1915), a *székely rovásírás* kifejezés, amely a régi “hun-székely” elnevezéssel való kontaminálódást, ill. a felismerést mutatja, hogy emlékei *nem* összmagyar elterjedésűek, először 1929-ben bukkan fel nála (SEBESTYÉN 1929). A nem-összmagyar jellegben azonban a legújabb felfedezések, elsőrendűen az alsóbúí felirat tükrében már ismét jogos kételkednünk.

³ SÁNDOR (2014a), már könyve címében (korábbi publikációiban ő is használja a *rovásírás* kifejezést), de elvi éllal is kifejtve, mivel specifikusan a székelység írásának tartja; őt követve a kutatók egy csoportja mára átvette: így elsősorban TUBAY Tiziano (2015). Szórványosan már korábban is használták, az első kutató, aki szisztematikusan élt vele, azonban elvileg nem indokolta a terminust, alighanem VÉKONY Gábor volt (1999) és (2004). El kell ismerni, hogy az első, reneszánsz kori írásos említés, az ún. Nikols-

az első kodifikáló, Telegdi János *hun (vulgo székely) betűknek* nevezte,⁴ és a 19. század közepéig kisebb-nagyobb variációkkal ez az elnevezés volt közkeletű)⁵ fennmaradt emlékeinek igen tekintélyes része a reneszánsz korra megy vissza, olyannyira, hogy szkeptikus kutatók régóta megfogalmaztak olyan elméletet, hogy voltaképpen humanista bölcsesek alkották meg a múlt megidézése, titkosírás vagy hasonló célból.⁶ Ennek az elméletnek a totális cáfolatát nem egyéb adja, mint a 10–15. század közti időből ma ismert néhány rovásírásos felirat.⁷ Nyilvánvaló azonban,

---

burgi ABC közelítőleg ezt a kifejezést használja: *Litter(a)e Siculorum quas sculpû(n)t | vel cidunt in lignis* 'a székelyek betűi, melyeket fába rónak avagy metszenek', de semmi okunk úgy gondolni, hogy az ABC nem is magyar leírója egy abban a korban valóban bevett terminust fordított volna le, nem pedig ad hoc fogalmazott.

⁴ Johannes Telegdi, *Rudimenta priscae Hunnorum linguae, brevibus quaestionibus ac responsibus comprehensa*, Lugduni Batavorum (?) 1598: *De litteris Hunnorum, quae vulgo litterae Siculorum vocantur*.

⁵ Elsősorban Bél Mátyás hatására (aki Kaposi Sámuel elveszett kéziratát közvetítette): Matthiae Belii *De Vetere Literatura Hunno-Scythica Exercitatio*, Lipsiae 1718.; mások megelégedtek a *hun betűk* kifejezéssel (így a legismertebb: Francisci Otrokocsi Fóris, *Origines Hungaricae*, Franequerae 1693, 320–321), de néhány kivétel is van, akik a 17–19. században másképp nevezték meg: egy 17. századi anonymsnál *Régij magyar beoteok* (idézi JERNEY 1840, 113.); a 18. században már inkább *hun-scytha betűk* (így Jos. Innocentius Desericzky, *De iniis ac majoribus Hungarorum liber III*, Budae 1753, 144–156, Stephanus Hájos, *Monumentum Literarium Hunno-Scythicum*, Annapoli s.a., ms. MTAK M.Nyelvt. 2r 3., és utána számosan nyomtatásban is, nyilván elsősorban Ioannis Nicolai Révai, *Elaboratior Grammatica Hungarica*, Pestini 1806, I 146. közvetítésével).

⁶ RÉTHY (1888). Még a 21. század elején is felvetődött komoly formában: HORVÁTH (2010). Ekkor már azonban komolytalansága annyira nyilvánvaló volt, hogy a felelevenítő Horváth Iván maga is kénytelen volt részben visszavonni tézisét: HORVÁTH et al. (2011).

⁷ A legkorábbi, amelyet a szakmai konszenzus elfogad, a bodrog-alsóbúri felirat a 10. század első feléből (VÉKONY [1999: 7. kép], BENKŐ [2012: 48; 60] – szerinte székely eredetű –, SÁNDOR [2014a: 103–115], TUBAY [2015: 148–149] stb., datálására: GÖMÖRI [2000: 170]); mára nagyjából egyetértés van abban is, hogy a homoródkarácsonyfalvi és vargyasi feliratok a 13–14. századnál nem újabbak (BENKŐ [1994a: 161–164], BENKŐ [1994b], KÓNYA [1994], VÉKONY [2004: 9–16, 111–117], BENKŐ [2014: 317–318], SÁNDOR [2014a: 177–182] stb.). Saját kutatásaim (autopsziás vizsgálat) alapján állíthatom, hogy a firtosvári töredékes felirat hiteles, keletkezése a 12. század végére–13. századra valószínűsíthető (FEHÉR [2019]). Teljesség igénye nélkül, véleményem szerint a középkorba sorolhatók még a többi firtosvári töredékek, az erdőszentgyörgyi, a berekeresztúri torony II. emeletének felirata. BENKŐ Elek talán jogosan teszi a 15. század elejére a szé-

hogy a 15. század végétől a rovásírás emlékei hirtelen gyakoribbak, különböző humanistáknál előforduló említéseik szaporodnak, mint a-ABC-t írnak le (a Nikolsburgi ABC⁸), míg végül 1598-ban Telegdi János elkészíti a kodifikált leírást – egyszóval a reneszánsz korban divatba jön, és Telegdi után már elsősorban irodalmi, tudós hagyományon alapuló emlékei keletkeznek, nem a népi írástudás gyérülő maradványai.

Tulajdonképpen nincs tehát abban semmi meglepő, ha a tudós elmék, akik e korban még rendszerint szívesebben, de legalábbis könnyebben fogalmazznak latinul, alkalmasszerűen nemcsak a magyar nyelvet, hanem latin szöveget is megörökítenek a “hun” betűkkel. Természetesen a tipikus az, hogy ha egy emléken latin és magyar szöveg is van, a latin szöveg mindenképp latin betűkkel születik, a magyar szöveg esetleg lehet rovással.⁹ Ennek szép, eddig azonosítatlan és nem is irodalmi, hanem köznépi, graffitón jelentkező példája a sepsikilyéni felirat, ahol a falfestmény keretén összesen öt, fraktúr és kapitális betűs 15–16. századi latin (és egy olvashatatlan, tehát kétes nyelvű) *hic fuit*-felirattöredék mel-

---

kelydályai A feliratot (BENKŐ [1996: 75–77]), bár megállapítása, hogy a még nedves vakolatba karcolták, kétes (bizonyosan téved abban, amikor a B és C feliratot ezzel egykorúnak tartja), ezzel szemben kései a bögözit a 15. század végére tenni (BENKŐ [1994a: 164–65 n. 4]), mivel az minden logika szerint egykorú a freskóval, tehát éppen BENKŐ értékelése alapján szintén 14/15. század fordulója.

⁸ JAKUBOVICH (1935), ill. azóta szinte megszámlálhatatlan újraközlésben.

⁹ A tudunkkal legrégebbi példa vsz. a Suki-kehely, amelynek talpán Pál Endre azonosított egyszavas, rovásírásos bekarcolást (PÁL 1966: 109). Sajnos ez a mai napig megfejtetlen, ERDÉLYI István (1999: *(en)ghem<e>t*) olvasata írástechnikai szempontból magyarázhatatlan, értelme pedig nincs. A kehely négy “hivatalos” felirata természetesen latin nyelvű, latin fraktúr betűs díszírás. A dálnoki felirat folytatása (1526-ból) fraktúr latin betűs díszírás (első közlése: BENKŐ [1981]); teljesen ugyanez a helyzet Énlakán, ahol a felirat latin része latin betűs, magyar része rovásos, míg emellett még tíz (!) helyen áll tisztán latin szöveg – közlésük általában már ORBÁN (1868: I 124), de az elpusztult kórusfelirat lejegyzése csak kéziratban maradt ránk, ms. MUEKV Gylvt. 1801.I.20. Lázár István püspök visitációs jegyzőkönyve 151–152, ed. FEHÉR (2017: 310; 314 [9. kép]). – Az olvasat bizonytalansága miatt nem térek ki a pécsi mesterjegyes címerre (FORRAI [1987: 48–51]), amelyen mintha ugyanaz a két jel ismétlődne latin és rovásbetűkkel. Olyan is előfordul, nem is egyszer, hogy egy templomvakolat latin *hic fuit*-graffitiözönében bukkan fel egy rovásírásos név magyarul (Berekeresztúr, Rugonfalva), de ezeknél persze nem ugyanarról a feliratról van szó két nyelven.

lett áll az 1978-ban felfedezett¹⁰ rovásfelirat, amelyet azonban eddig még nem olvastak ki pontosan.¹¹ A helyes olvasat a következő: *X scribit (!) ◦ ← BNDK² I[[L]]`Ly`ES*. Az amúgy ismeretlen 15. század végi–16. század elei graffitiző és műkincsrongáló, Benedek Illyés tehát először egy keresztet jelölt (vagy esetleg neve kezdőbetűjét rovásjellel?), majd fraktúr latin betűkkel, tanulatlan latinsággal közölte, hogy írt, és végül a saját nevét magyarul, rovásírással (abban sem volt elsőre sikeres, keresztnevében a L jelet javítani volt kénytelen Ly-re). De nem kivétel nélkül így történt!

Egy rövid spontán latin szöveg jelenik meg a Marsigli-féle rovás emlék naptárrészének végén: E?TSIK² FINIS, tehát: *et sic finis*, és így van vége.¹² Nyilván, mivel ez egy átirat az eredeti botról (sőt olyan feltevés is van, hogy csak az eredeti botról készült átíratról), nem lehet bizonyítani, hogy ez az eredeti naptárbotnak is a részét képezte,¹³ és nem csak a másoló megjegyzése. Mindenesetre a lejegyző feltétlenül magyar volt: a latin S betűt a rovásírás Λ karakterével jelölte, vagyis magyar S-nek ejtette.

Ha némileg bizonytalan észleletem helyes, a népi írástudásnak egy graffito-emlékén legalább egy rovásbetű latin szövegre vonatkozik a berekeresztúri templomban. E templom 15–16. századi vakolatában több rovásírásos felirat maradt ránk, amelyeket számos munka tárgyalt; ezek száma azonban valójában eltörpül a templomtornyot szinte elborító latin *hic fuit*-graffititól, amelyek teljességükben nincsenek közölve, még

¹⁰ KÓNYA (1982). A freskókat 1887-ben Huszka J. tárja fel először, újra bemeszeltetik, 1977-ben földrengés során kerülnek elő újra; Kónya azonban 1982-ben még nem tesz említést a rovásfeliratról.

¹¹ RÁDULY (1995: 10, 34–49): *B^{en}^diko* v. *Bⁿ^diko*.

¹² L. F. Marsigli ms. vol. 54 (*Manoscritti diversi* IV), 677,2,11.

¹³ Megjegyzendő, hogy e betűk nem Marsigli, hanem a főleg a szöveg magyar átíratában alkotó B írnok keze munkája, ez felveti a lehetőségét, hogy az egész kézirat végére utólag került; ez azonban nem valószínű, mivel egyes részek eleve a B írnok kezétől származnak és ott önmagát korigálta, sőt olyan hely is van, ahol Marsigli a B ismeretében írt még bele utólag a szövegbe (vö. SÁNDOR [1991: 28–31]). Viszont azt is el kell ismerni, hogy vannak helyek, ahol a B írnok bizonyosan nem betűhíven, hanem értelmezve bővítve közölte a szöveget (675, 1, 2).

említve is alig.¹⁴ A torony belsejében, az első emelet nyugati falán levő ablaknyílás jobb felén három nem teljesen elkülönülő oszlopban a következő graffiti olvasható (középen és jobb szélén egy-egy kisebb darabon leomlott a felület, egyébként ép, de vonalakkal, rajzokkal összekaristolva):

$a^1 h(ic) : f(uit) \quad h^{(ic)} f(uit) : P : V^2 (2 \text{ pentagramma})^3 h(ic)^{\wedge} f(uit)$
 $AV^{\circ} \Pi^4 \dagger (k\ddot{o}r)^5 h(ic) f(uit) \circ II^6 h(ic) f(uit) h^{(ic)} f(uit) \leftarrow h(ic) f(uit)^7$
 $\rightarrow [- - -] M\grave{a}t\grave{i}as[ss]^8 [- - -]a^9 \lambda ? N|T^{10} h(i)c fuit J\grave{o}h\grave{a}n\grave{e}s VAST^{11} H b^1$
 $X S (vac.) LJJ^2 hic fuit Matias Siklodi a\grave{a}n\grave{a}(no) 1584^3 h^{(ic)} fuit$
 $(pentagramma) Matias : Vasarh^{eli}^4 hic \grave{a}f\grave{u}it Andreas Pasto\grave{r}^5 hic$
 $fu<it - - ->^6 [[hic f]]<uit - - ->^7 hic fuit Andreas^8 Vagasi^9 ++[- - -]s(?)i^{10}$
 $An^{\wedge}d[re?]as +^{11} A `A' ? III^{12} hic fuit [- -]n[- - -]^{13} (pentagramma) c^1$
 $H(ic fuit) Mich(ael) X^{\wedge}Q(\iota\sigma\tau\omicron\upsilon) m^{\wedge}jnist(er)^2 \circ h^{(ic)} f(uit) \circ Mar(tinus)$
 $: Vas(arheli) :^3 hic fuit Andreas^4 Bartos h(ic) \leftarrow \grave{a}f\grave{u}u(i)t \rightarrow S. O.^5 h(ic)$
 $f(uit) : Mar\grave{t}(inus)^6 Vasarh(eli)^7 hic fuit Paulus NASIND?KΣΛ 1600^8$
 $Pas(tor?) (vac.) +PIO+ [- - -]^9 H[ic f]uit Matias Siculoi\grave{d}i[- - -]^{10} HH$
 $(rajz)^{11} (rajz) v. h(ic) f(uit) PT(?)^{12} h^{(ic)} f(uit) S(?)$

Mint láthatjuk, önmagukban ezek a feliratok nem túlzottan érdekesek, bár tanulságosak a hasonló teleírt törökkori templomfalak kronológiája szempontjából: úgy tűnik, nem követnek szoros időrendet, hanem későbbiek az üres helyeket kitöltve és a régiekre is ráírva készítettek; a szélesen, mélyen vésett és keretelt feliratokat a c^7 1600 körülre keltezi, a magasan, vékonyan, de jól olvashatóan írtak a b^2 alapján az 1580-as évekből. Az ennél korábbi rétegre azonban jóval nagyobb kurzív betűkkel (23-32 cm) 1581-ben rákarcoltak egyetlen rövid firkát: $\leftarrow \text{ϰ} \text{CFV} \rightarrow 1581$.

A szöveg (?) teljesen értelmetlennek tűnik, a szám annál világosabb, és ez valószínűvé teszi, hogy a betűknek is csak volt valami jelentésük. Ha a többi felirat *hic fuit*-jellegéből indulunk ki, egy hasonló értelmezés elképzelhető, ha a jobbról-balra szakasz első jelét rovásírásos H jelnek tekintjük: $H(i)c fu(it?)$. Mindenképpen egyedülálló, szokatlan és nehezen magyarázható egy rovás- és latin jelekkel vegyes bejegyzés, még külö-

¹⁴ ERDÉLYI (2001), ERDÉLYI-RÁDULY (2010: 78), esetleg (bár az azonosítás kétes) FERENCZI (1997: 21, n.3) – ők azonban ezek egy részét megpróbálják rovásírással olvasni.

nősebb, hogy a név hiányzik (azonban, mint említettük, a vakolat egy része mindenképp leomlott, és vannak különálló, nagy betűs karcok is, amelyeknek nem mindig lehet értelmet találni, köztük az 1581 előtti rétegben egy rovásírásos L-re hasonló, ez azonban aligha tartozhat a fenti nagy betűs jelsorhoz).

Mármost a fenti, mondhatni, szórványemlékek mellett van egy több-kevésbé ismert (legalábbis 1880-ban kiadott,¹⁵ és 1915 óta mint rovás-
emlék azonosított¹⁶) költői szövegünk is latin nyelven: Szamosközy István második¹⁷ rovásfeljegyzése. Ez egy 1604-re keltezhető latin epigrama, a Szamosközyre jellemző tiszta nyelvhasználattal és szarkasztikus stílussal megfogalmazva.¹⁸ Noha tehát közölt szöveg,¹⁹ nem haszon-
talan itt a vers teljes szövegét közölni, a rovásírásos részben alkalmazva a pontos epigráfiai jelölést.

---

¹⁵ Szamosközy István, *Történeti maradványai*. Ed. SZILÁGYI Sándor, *Monumenta Hungariae Historica* 30. Budapest 1880.

¹⁶ SEBESTYÉN (1915: 87–89).

¹⁷ Szamosközy első feljegyzése, amely valamikor 1587–1593 közt íródhatott (ed. SZILÁGYI 1880: 18; ms. EgyetK. Hevenesi Coll. LXVIII. 282., ma LEO 1358. 55v, 17–22.) magyar nyelvű bizalmas feljegyzés, amely helyenként latin betűs latin, helyenként rovásírásos magyar szövegbe csap át, egyértelműen titkosítás kedvéért, és még így is a szöveg egy részét utólag, az eredetinel jóval sötétebb tintával kihúzták. A rovásszövegnek tehát itt a latinhoz semmi köze nincs, és ráadásul a problémás inkább a latin betűs rész, amelyet a törlés helyenként annyira megrongált, hogy a mai napig nincs megnyugtató olvasata (jómagam sem tudtam az egészet kibetűzni, a *Kendi Jftván (?) ügy befzelle hogj* utáni szóra nincs javaslatom, a latin mondatban pedig a Sebestyén Gyula 1915-ös átírata óta elfogadott *reddere* igenévi alakban erősen kételkedem).

¹⁸ Ed. SZILÁGYI (1880: 216); ms. EgyetK. Hevenesi Coll. LXVIII. 162, ma LEO 272. 41v (lapszámozás: 162 > 314 > 79). Rovásírásként azonosítva SEBESTYÉN (1915: 88–90) (nyilvánvaló egyébként, hogy már Szilágyi tudta, hogy miről van szó, hiszen sikerült neki nagyjából kiolvasnia és ritkított betűkkel szedve közölte, csak éppen nem említette a közönségnek, mit talált).

¹⁹ Viszonylag terjedelmes a rá vonatkozó szakirodalom is: NÉMETH (1934: n. 10), CSALLÁNY (1960: 79–80, rajz: 22. kép), FORRAI (1985: 169–172), FORRAI (1994: 308–312, rajz: 116. kép), SÁNDOR (2014a: 233–237, fotó: 39. kép). Említések: JAKUBOVICH (1935: 448); FERENCZI (1936: 69, 75. jz.); FERENCZI (1939: 185); CSALLÁNY (1970: 611); VÉKONY (1985: 80); VÉKONY (1987: 19); FERENCZI (1997: 6); KOMLÓSSY (2006: 531); MANDICS (2010: III 124–125); HORVÁTH et al. (2011: 74; 82–83); SÁNDOR (2014b: 336); TUBAY (2015: 74–75).

← IN ◦ R¹ODOLFV[^]M ◦ CAES[^]AR¹EM ◦

Imperium per te capit incrementa [[Rodolphe]] → R¹ODOLFE

Hinc etiam Augusti nobile nomen habes.

Scilicet [[implesti]] *auxisti* → B[^]ELLIS ◦ FV[^]R¹IALIBVS *orbem*,

Auxisti populos → PESTE ◦ K²R¹[^]VO[^]R¹E ◦ FAME ◦ ²⁰

Implesti Vngaricas → DIR¹IS ◦ PR¹AEDONIBVS ◦ O[^]R¹AS ◦

Dacia → PES[^]TIFER¹O ◦ TO[[N]][^]T[^]A ◦ LATR¹ONE ◦ SK²ATET ◦

Nescio tot populos qua^e rerum copia ditet,

Hoc scio Praga tua quod bene crescit ope.

Quod foris hauritur → FOETV[^]R¹A ◦ DO[[V]]ESTIK²A ◦ *supplet,*

[in margine] [^]DOMESTIK²A[^]

Pensas → DEGLVPTO *bellica damna* → PENE ◦ ²¹

Nam tot → TINDA[^]R¹IDAS, *tot* → PA[^]R¹[^]VOS ◦ CAES[^]AR¹IONES,

Et tot → GLANDIUO[^]R¹AS *continet aula* → LVPAS ◦

Quot neq(ue) multifidus uariatur cornibus Ister,

Nec tot diues aquis cornua Nilus habet.

Perge → R¹ODOLFE ◦ NOTHIS *latè* → SOBOLES[[I]][^]C[^]ER¹E *natis,*

Ne desit laudi materia ampla tua^e.

Sebestyén Gyula a szöveget Rédey Tivadar műfordításával közölte, azóta mindenki ezt közli, ha a szöveg magyar értelmét akarja visszaadni. Sebestyén még nyilvánvalóan tudta, hogy ez a szöveg enyhén finomított: a mai olvasók aligha, elhiszik, hogy Szamosközy azt írta le epés dühében, amit Rédey eléjük tár.²² Valójában az invektíva nyersen szexuális tartalma²³ még most, a 21. században is elég meghökkentő, szóról szóra ezt mondja:

²⁰ A T betű tükörbe fordítva, tehát valójában helyes irányban áll.

²¹ Itt nyilvánvaló Szamosközy hibája, hiszen a *pene* szó első magánhangzója nem lehet rövid.

²² Sőt úgy tűnik, pontosan Szilágyi Sándor sem értette, mert a 11. és 15. sor az ő átíratában értelmetlen: nála *paves caesarienses* és *subagescere* áll. (Vajon mire gondolhatott? Rudolf császár szerinte rettegett volna a Helenáktól és császáriaktól?)

²³ Ez Szamosközynél egyáltalán nem meglepő. Egy másik papírlapon levő epigrammáját Szilágyi közvetlen mellette közli (ed. SZILÁGYI [1880: 216]), és ráadásul – némileg megtévesztő módon – a szexuálisan offenzív szavakat ugyanúgy ritkított betűvel szerdi, így a kéziratot kezébe nem vevő olvasó azt hiheti, ez is rovás-titkosírás. Valójában azonban a Mester [érdemes lenne kivizsgálni, vajon a rovásírás-szkeptikus Réthy László

Rudolf császárra. | Általad gyarapodáshoz jut a birodalom, **Rudolf,** | innen van az Augustus neved.²⁴ | Tudniillik **örjöngő háborúkkal** [[töltötted meg]] gyarapítottad a földet, | gyarapítottad a népeket **dögvésszel, vérontással, éhséggel.** | Megtöltötted a magyar **partokat kegyetlen fosztogatókkal,** | **dögletes útonállótól hemzseg az egész Dacia.** | Nem tudom, milyen bőség gazdagít annyi népet, | azt tudom, hogy Prága szépen nő a te segítségével. | Ami külföldön elnyelődik, azt **az otthoni szaporulat** kipótolja, | a hadikárokat kiegyensúlyozod **kihámozott farkaddal.** | Mert annyi **Tyndarist** [= Helené], annyi **kicsi Caesarion** [= császári fattyú], | és annyi **makkszopó szukát** tart az udvar, | ahány szarvval [= deltaággal] a sokágú Duna sem oszlik meg, | amennyi szarvat a vízben bő Nílus sem birtokol. | Rajta, **Rudolf, sarjadj újra** szélteben **fattyú** szülőtteiddel, | ne legyen a dicséretednek hiánya bőséges alapanyagban.²⁵

A szöveg érdemi tanulságai természetesen nem erotika-, hanem írás- és nyelvtörténetiek.

1. A rovásírás itt egyértelműen titkosírás, a császár nevét és az összes felségsértő részt tartalmazza. Erről a szerző az első sorban egy pillanatra elfeledkezett, leírta a *Rodolphe* szót, majd nem győzte átsatírozni.

2. Nem kell külön hangsúlyozni, hogy Szamosközy, akinek előző feljegyzése 1598 előtti, nem Telegdi Rudimentájából tanulta a rovásírást, ezért egy attól független íráshagyományt tükröz. Nem az ő keze vonása azonban az egész mű: a 9. (és egy betűt a 15.) sorban javító kéz eltérő, más írásstílust használ, főleg az A és K² jelek alakja más – viszont nem azonosítható ismert kéziratos rovásváltozattal, így a javítás datálása és

---

ló/Lówy Árpád kinyomozta-e, hogy a csak latin betűs átíratban publikált invektíva rovásírásos, és nem inspirálta-e ez a mű is szépirodalmi munkásságában] bárki számára olvasható latin gyöngybetűkkel merte leírni az alábbi szavakat:

*Ex corio factum gestat Germanus olisbum,
ut possit tribades permoluisse suas.*

(Állatbórból készült műpéniszt visel a német, | hogy azzal dörzsölgethesse a lesbikusait.)

²⁴ Ami ugyebár etimológiailag valóban Gyarapító.

²⁵ A rovásírásos szavakat vastagon szedtem.

személyhez kötése sajnos nem lehetséges. Nem tartom elképzelhetőnek, hogy a javítás akár lényegesen később történt.²⁶

3. Szamosközy a címet normális jobbról balra haladó sorrendben írta le. Amikor azonban a szöveg közepén tért át a rovásra, logikusan úgy döntött, hogy nem változtatja meg az írásirányt (ez azonban eltér másik rovaskéziratától, ahol szöveg közben is irányt váltott!), hanem balról jobbra haladt, és eközben a betűket is tükrözte – kivéve egy T-t, amely-nél erről elfeledkezett. Ez aztán a későbbi javítónak sem tűnt fel, így maradt mai napig. Ez tehát egy helyzethez alkalmazható, élő írásmódnak tűnik, amelyet a scriptor igények szerint közelíthet a latin írás gyakorlathoz:²⁷ ennek másik jele, hogy a címben a szókezdő betűk nagyobbak, így egyfajta kapitálist hozva létre a rovásírásban is.

4. És végül számunkra a legfontosabb, hogy a szerző egyfajta általános átírási elvet is létrehozott (vagy csak követett?) a latin szavak rögzítésére. Eszerint a latin *s* átírása magyarosan S, a *c*-é palatalizált helyzetben magyar C, egyébként K² (a K¹ [vagy ^aK] jelet nem alkalmazza²⁸), ennyiben tehát magyaros-fonetikus; másfelől viszont megmarad a latin minta mellett annyiban, hogy az *ae* és *oe* megfelelője AE, OE digráf. A legjellemzőbb azonban az *u/v* betűpár kezelése, amely (bár nem teljesen kivétel nélkül) a maihoz képes fordított: az *u* jele V, a *v*-é U. Ez azonban ténylegesen csak egy U jelet jelent, amire lehet a magyarázat akár nagyon egyszerű is: az AE és OE digráfokhoz hasonlóan a latin írás vizuális képét követte, amennyiben a nagybetűs feliratos írásformának elképzelt szövegben jelölte V-vel az *u*-t; első alkalommal, a 11. sorban a *parvos* szóban is megmaradt ennél, viszont a következő szóban, az intervokális *v*-nél feltűnt neki a probléma, hogy egy a rovásírásban teljesen különböző jellel bíró fonéma előtt áll, és jobb híján a megmaradt, még felhasználatlan U jelet alkalmazta rá.

Sajnálatos, hogy (egyelőre?) nem áll rendelkezésünkre több latin nyelvű szöveg rovásírással, így nem tudjuk megítélni, Szamosközy átírási elvei mennyiben feleltek meg kora gondolkodásmódjának,

²⁶ Az éles fekete tinta is nagyon elüt az eredeti vers fokozatosan fakuló barna tintájától.

²⁷ Talán ez segíthet megmagyarázni a mai napig érthetetlen talányt, a konstantinápolyi felirat miért balról jobbra halad.

²⁸ Vö. FERENCZI (1936: 69, 75. jz).

mennyiben saját személyes ötletei. Ha azonban arra gondolunk, hogy a részletesebben tárgyalt négy emlék közül egyet csak 41 éve ismerünk, egynek pedig még valódi közlése nem volt, és a párhuzamként megemlített emlékek közt is van négy, melyeket körülbelül ennyi ideje tártak fel, jogosan reménykedhetünk abban, hogy e kérdésben is várhatók még újabb felfedezések.

Felhasznált irodalom

- BENKŐ 1981   BENKŐ E., *Középkori feliratok Dálnokon*, Korunk, 40/15 (1981), 138–145.
- BENKŐ 1994a   BENKŐ E., *Régészeti megjegyzések székelyföldi rovásfeliratokhoz*, MNy, 90 (1994), 157–167.
- BENKŐ 1994b   BENKŐ E., *Középkori rovásfelirat Vargyasról*, MNy, 90 (1994), 487–489.
- BENKŐ 1996   BENKŐ E., *A székely rovásírás korai emlékei*, MNy, 102 (1996), 75–79.
- BENKŐ 2012   BENKŐ E., *A középkori Székelyföld I.*, Budapest, 2012.
- BENKŐ 2014   BENKŐ E., *A székely írás középkori és kora újkori emlékei Erdélyben (Régészeti és történeti jegyzetek)*, in: Sudár B. – Szentpéteri J. (szerk.), *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*, Budapest, 2014, 311–327.
- CSALLÁNY 1960   CSALLÁNY D., *A székely-magyar rovásírás emlékei*, NyJAMÉ, 3 (1960), 39–125.
- CSALLÁNY 1970   CSALLÁNY D., *Székely rovásírásos szövegek megfejtése*, Korunk, 29/4 (1970), 604–613.
- ERDÉLYI 1999   ERDÉLYI I., *Az újabb erdélyi rovásfeliratokról*, Turán, 2(29)/3, (1999), 85–89.
- ERDÉLYI 2001   ERDÉLYI I., *Néhány szó a berekeresztúri református templom rovásfeliratáról*, Turán, 4/2 (2011), 73.
- ERDÉLYI-RÁDULY 2010 ERDÉLYI I. – RÁDULY J., *A Kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig*, Budapest, 2010.
- FEHÉR 2017   FEHÉR J., *Musnai Dakó György és festett munkái*, in: Fehér J. – Gyöngyössy J. – Pál J., *Tanulmányok Homoródszentmárton történetéhez*, Piliscsaba 2017, 273–333.
- FEHÉR 2019   FEHÉR B., *Building inscriptions and mason's marks their potential touristic value. The example of the Firtos Runic Inscription*, in: Wirth G. – Köbli Á. (szerk.), *Huncastle*. Budapest 2019, 33–42.
- FERENCZI 1936   FERENCZI S., *Az énlaki rovásírásos felirat*, Kolozsvár, 1936.
- FERENCZI 1939   FERENCZI S., *Rovásírásunk r jegye*, EM, 44 (1939), 179–198.
- FERENCZI 1997   FERENCZI G., *Székely rovásírásos emlékek*, Székelyudvarhely, 1997.
- FORRAI 1985   FORRAI S., *Küskarácsontól Sülvester estig*, Budapest, 1985.
- FORRAI 1987   FORRAI S., *Kőbe vésett középkori nyelvemlék*, Népszava, 115/227 (1987. IX. 26.), 9.

- FORRAI 1994 FORRAI S., *Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig*, Lakitelek, 1994.
- GÖMÖRI 2000 GÖMÖRI J., *Az avar kori és X–XI. századi vaskohászat régészeti emiégei Somogy megyében*, SMK, 14 (2000), 163–216.
- HORVÁTH 2010 HORVÁTH I., *Rovásírás: fel nem tett kérdések*, előadás a Történelemtanárok Országos Konferenciáján, Budapest, 2010. [ma már nem érhető el az interneten, de az eredeti előadást volt szerencsém személyesen is hallani]
- HORVÁTH et al. 2011 HORVÁTH I. – HARANGOZÓ Á. – NÉMETH N. – TUBAY T., *A Nikolsburgi Ábécé hitelességének kérdése*. Előzetes közlemény. In: Boka L. – P. Vásárhelyi J. (szerk.), *Szóveg – Kép – Emlék*, Budapest, 2011, 76–90.
- JAKUBOVICH 1935 JAKUBOVICH Emil, *Das Kerbschrift-Alphabet von Nikolsburg*, UJb, 15 (1935), 440–451.
- KOMLÓSSY 2006 KOMLÓSSY Gy., *Ősi betűk – mitikus történelem*, ItK, 110 (2006), 529–538. = In: *Varietas gentium, A XIII. Neolatin Világkongresszus előadásai*, Szeged 2008, 137–146.
- KÓNYA 1982 KÓNYA Á., *Kilyén vallatása*. *Keresztény Magvető*, 88 (1982), 210–214.
- KÓNYA 1994 KÓNYA Á., *Vargyas újabb kincsei*. *Háromszék*, 1194 (1994. VII. 30.), 1, 4.
- MANDICS 2010 MANDICS Gy., *Róvott múltunk I–III.*, Arad, 2010.
- NÉMETH 1934 NÉMETH Gy., *A magyar rovásírás (A magyar nyelvtudomány kézikönyve II. 2)*, Budapest, 1934.
- PÁL 1966 PÁL E., *Suki Benedek kelyhe*, *Művészettörténeti Értesítő*, 15 (1966), 89–111.
- RÁDULY 1995 RÁDULY J., *Rovásíró őseink*, Korond, 1995.
- RÉTHY 1888 RÉTHY L., *Az úgynevezett hún-székely írás*, *Archaeologiai Értesítő*, 8 (1888), 54–60.
- SÁNDOR 1991 SÁNDOR K., *A Bolognai Rovásémlék (Magyar Őstörténeti Könyvtár 1)*, Szeged, 1991.
- SÁNDOR 2014a SÁNDOR K., *A székely írás nyomában*, Budapest, 2014.
- SÁNDOR 2014b SÁNDOR K., *A székely írás Székelyföldön kívüli használatának kezdetei*, in: Sudár B. – Szentpéteri J. (szerk.), *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*, Budapest, 2014, 329–342.
- SEBESTYÉN 1909 SEBESTYÉN Gy., *Rovás és rovásírás*, Budapest 1909. = *Ethnographia* 14 (1903), 1–29, 81–125, 161–189, 273–287, 313–340; 15 (1904), 241–255, 289–311, 337–422. Függelék: 17 (1906), 343–355.
- SEBESTYÉN 1915 SEBESTYÉN Gy., *A magyar rovásírás hiteles emlékei*, Budapest, 1915.
- SEBESTYÉN 1929 SEBESTYÉN Gy., *Miként bizonyosodott be a székely rovásírás hitelessége?* in: Csutak V. (szerk.), *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*, Kolozsvár, 1929, 244–251.
- TUBAY 2015 TUBAY T., *A székely írás kutatásának története*, Budapest, 2015.
- VÉKONY 1985 VÉKONY G., *Késő népvándorlaskori rovásfeliratok*, *Életünk* 22/1 (1985), 71–84; 22/2 (1985), 147–169.

- VÉKONY 1987 VÉKONY G., *Késő-népvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében*. Szombathely, 1987.
- VÉKONY 1999 VÉKONY G., *Székely írás legrégebb emléke Bodrog-Alsóbü vaskohászati műhelyéből*, in: Gömöri János (ed.), *Traditions and Innovations in the Early Medieval Iron Production*, Sopron–Somogyfajs, (1997) 1999, 226–229.
- VÉKONY 2004 VÉKONY G., *A székely írás emlékei, kapcsolatai, története*, Budapest, 2004.